

*„Dziecko chce być dobre
Jeśli nie umie – naucz
Jeśli nie wie – wytłumacz
Jeśli nie może – pomóż”*

Janusz Korczak, *Pisma wybrane*

Rola wychowawcy w procesie dydaktycznym

Reforma systemu edukacji skoncentrowała uwagę nauczycieli, nadzoru pedagogicznego, rodziców i pedagogów akademickich przede wszystkim na wprowadzanych zmianach odnoszących się do organizacji szkół i realizowanego w nich kształcenia. Nieporównywalnie mniejsze zainteresowanie towarzyszy rozwiązaniom podejmowanym w zakresie pracy wychowawczej. Tymczasem – uwzględniając stale rosnącą i poszerzającą się skalę problemów wychowawczych – dylematem, przed którym codziennie stają gremia nauczycielskie, jest rola wychowawcy w procesie dydaktycznym. Wychowanie jawi się bowiem jako niezwykle doniosły społecznie i potrzebny obszar działań współczesnej szkoły, których skuteczność niejednokrotnie przesądza również o efektach nauczania.

Szkoła jest drugim po domu rodzinnym środowiskiem wychowawczym, które ma zapewnić prawidłową opiekę i wychowanie. Właściwa opieka i wychowanie szkolne to takie, które umożliwi uczniowi uczestnictwo w zdobywaniu wiedzy dzięki własnej aktywności i osobistym poszukiwaniom, sprzyja inicjatywie i indywidualnym sposobom ekspresji, czuwa nad wszechstronnym jego rozwojem.

Osobą szczególnie znaczącą w tym środowisku jest wychowawca klasy. Nauczyciel – wychowawca, to opiekun, przewodnik ułatwiający poznanie świata, przyswajanie wiadomości, to doświadczony doradca kładący nacisk na wyzwianie inicjatyw podopiecznych, wdrażający ich do samodzielności i twórczej aktywności, czuwający nad zdrowiem fizycznym i psychicznym.

Dzisiejsza rola nauczyciela – wychowawcy pracującego w zreformowanej szkole staje się inna, ukierunkowana na twórcze działania. Zbudowanie systemu bardziej elastycznego w obecnej sytuacji wymaga od nauczycieli wielorakich form samokształcenia, czytania współczesnej literatury, wymiany doświadczeń, a także szerokiej twórczej dyskusji czy to na łamach czasopism pedagogicznych, czy to we własnej szkole.

Wychowawca jest dla swoich podopiecznych opiekunem, autorytetem, doradcą, przewodnikiem i mistrzem. Role wychowawcy zmieniają się jednak zależnie od konkretnego etapu rozwojowego dziecka.

M. Debesse w swojej książce zatytułowanej *"Etapy wychowania"* wyróżnia 4 okresy:

1. Wiek koziółka od 3 do 7 roku życia. Na tym etapie dużą rolę odgrywa nauczyciel – wychowawca, który *„[...] trzyma w swej opiekuńczej dłoni rączkę dziecka, aby towarzyszyć pierwszym wędrówkom swego wychowanka po świecie rzeczy i ludzi, którzy go otaczają. Jest tym, kto potrafi bawić się i zabawiać”*.
2. Wiek szkolny od 6 do 13 roku życia. W tym okresie *„Dobry wychowawca kieruje ręką swojego ucznia w jego pierwszych ćwiczeniach czytania i pisania. Zachęca go do wysiłków, poprawia z cierpliwością, rozważą i jasnością niezręczności tej ręki, która przechodzi od błędzeń manipulacji do zręcznego ćwiczenia”*.
3. Wiek niepokoju dojrzewania - od 12 do 16 roku życia. W tym okresie stosunki między nauczycielem a uczniem zmieniają się z momentem dojrzewania. *„Dłoń młodzieńcza kryje się, niecierpliwa lub zbuntowana. [...] Cenionym przewodnikiem będzie ten, kto umiając zasłużyć na zaufanie swego niespokojnego wychowanka, ścisła jego dłoń w swojej w chwilach trudnych, jakby to czynił dyskretny i braterski przyjaciel, którego bliskość zapewnia znalezienie pociechy”*.
4. Wiek młodzieńczego entuzjazmu - od 16 do 20 roku życia. Moment najbardziej delikatny - dojrzałość. *„Podczas tego etapu trzeba umieć otworzyć ręce i na zawsze porzucić dłoń młodzieńczą, która była prowadzona w toku wspólnej podróży, jaką stanowi proces wychowania”*. Dobry wychowawca musi uświadomić sobie, że przestaje być potrzebny i umieć w sposób stanowczy odsunąć się od swego wychowanka.

Wychowawca pełni w wiele ról; bywa tego samego dnia opiekunem, rzecznikiem interesów swych wychowanków, animatorem życia społecznego, kulturalnego i naukowego w klasie, a także doradcą albo arbitrem w spornej sprawie.

Wychowawca klasy spełnia przede wszystkim rolę organizatora wszelkich poczynań opiekuńczo – wychowawczych. Na nim spoczywa zadanie tworzenia mikrosystemu wychowawczego w klasie oraz rozwijanie różnorodnych form współpracy z rodzicami i innymi nauczycielami. Podstawowymi zadaniami organizacyjnymi wychowawcy w związku z pełnieniem tej roli są: poznanie zespołu swej klasy i każdego ucznia oraz jego środowiska rodzinnego, wybór samorządu klasowego, zaktywizowanie wszystkich uczniów w życie klasy i szkoły, opracowanie planu imprez klasowych i wycieczek, systematyczna kontrola frekwencji, analiza postępów w nauce.

Spośród w/w zadań wychowawcy na plan pierwszy wysuwa się obowiązek poznania

zespołu klasy i poszczególnych uczniów. Podstawą dobrze zorganizowanego procesu opieki jest wnikliwa znajomość ucznia, jego potrzeb i możliwości, zainteresowań, uzdolnień, a także warunków środowiskowych, w jakich żyje i wychowuje się. Wychowawca pełni więc rolę obserwatora cech charakteru ucznia, a systematyczne gromadzenie danych o wychowanku poprzez obserwację, ankietę, wywiad, rozmowę z nim samym, rozmowę z nauczycielami i rodzicami, umożliwia wykrycie przyczyn jego aktualnego zachowania i planowego zorganizowania procesu wychowawczego i opieki.

Kolejną rolę wychowawcy jest stworzenie uczniom warunków do skutecznego porozumiewania się w różnych sytuacjach, prezentacji własnego punktu widzenia i brania pod uwagę poglądów innych ludzi, do poprawnego posługiwania się językiem ojczystym oraz przygotowania do publicznych wystąpień. Wychowawca przygotowuje młodego człowieka do efektywnego współdziałania w zespole i pracy w grupie, budowania więzi międzyludzkich, podejmowania indywidualnych i grupowych decyzji, skutecznego działania na gruncie zachowania obowiązujących norm, a także do rozwiązywania problemów w twórczy sposób.

Rola wychowawcy polega na tworzeniu takich warunków i sytuacji w klasie, które będą miały wpływ na utrzymanie pozytywnych relacji między rówieśnikami. Relacje wychowawca – uczeń muszą być wobec tego oparte na życzliwości, zaufaniu i przestrzeganiu ustalonych reguł postępowania. Poprzez właściwe postawy wychowawca może bowiem pomóc młodzieży dorastać do podejmowania odpowiedzialności za swoje życie i odnaleźć się w nowej rzeczywistości społeczno – ekonomicznej.

Rolą wychowawcy jest stworzenie takiej koncepcji wychowania, która pozwoli uczniowi odnaleźć sens życia, określić światopogląd i wytyczać właściwy kierunek dalszego rozwoju. Przy określaniu celów i zadań wychowawczych nauczyciel powinien zatem uwzględnić potrzeby uczniów i środowiska lokalnego. Przedstawiając na wywiadówkach i zebraniach z rodzicami swoje propozycje prosić o uwagi uczestników zebrania. Rola nauczyciela – wychowawcy polega nie tylko na realizacji poszczególnych tematów, ale także na zastanowieniu się nad tym, jakie reakcje podjęta na zajęciach problematyka wywołuje u uczniów. Wychowawca nie powinien przy tym dopuszczać do sytuacji, aby lekcje przeznaczone na pogłębianie rozwoju ucznia były zdominowane pracą biurową, czyli poświęcane usprawiedliwianiu nieobecności.

Rolą wychowawcy jest rozwijanie dociekliwości, pracowitości, samodzielności a przede wszystkim innowacyjnego i twórczego myślenia u uczniów oraz zapewnia każdemu z nich maksymalnego rozwoju i osiągnięcia sukcesu.. Wychowawca, bowiem jest nie tylko źródłem wiedzy, ale też drogowskazem wyznaczającym uczniom kierunek dotarcia do wiedzy. Rolą wychowawcy jest troska o to, aby ilość wiadomości posiadanych przez ucznia

systematycznie wzrastała i wynikała z konkretnych faktów, zjawisk i sytuacji, z jakimi się styka.

Nie ma jednakże wychowania bez wymagań; tych wymagań, które otwierają nowe perspektywy, uczą, jak sprostać wyzwaniom, jak nie ulegać trudnościom, jak urzeczywistniać małe i wielkie cele. Rolą wychowawcy jest więc stymulować uczniów do wyczerpanej pracy, zachęcać do podejmowania wyzwań, angażować ich do działań na rzecz klasy i szkoły (do wykonywania gazetek okolicznościowych, brania udziału w imprezach szkolnych, konkursach międzyklasowych, do reprezentowania klasy i szkoły poprzez udział w konkursach, olimpiadach, turniejach czy rozgrywkach sportowych). Życzliwość i stanowczość wymagań wobec uczniów muszą się jednak wzajemnie uzupełniać. Dobry wychowawca powinien starać się rozumieć przejawy zachowania się ucznia i motyw jego postępowania, właściwie je interpretować i stawiać mu takie wymagania, którym będzie w stanie sprostać.

Rola wychowawcy polega na przygotowaniu warunków najbardziej sprzyjających pracy twórczej ucznia, zarówno w zakresie moralnym jak i materialnym. W określonym pomieszczeniu i zależnie od postawy wychowawcy uczeń będzie mógł się zaadoptować, współdziałać, wyrazić swój entuzjazm, odprężyć się, bądź skoncentrować, angażując się w tok działania. Dlatego też i tu ujawnia się szczególnie rola wychowawcy, na którym spoczywa zadanie uświadomienia uczniom, że im bardziej zaangażują się w pracę na rzecz klasy, tym przyjemniej będzie im się w tej klasie przebywało, co z kolei z pewnością wzmocni proces uczenia – nauczania.

Rolą wychowawcy jest nawiązanie dobrej współpracy z rodzicami i opiekunami dziecka. Stworzenie warunków pełnego porozumienia w przypadku niektórych rodziców sprawia poważne trudności i często możliwe jest dopiero w efekcie długich starań wychowawcy. Warto jednak podkreślić, że zadanie to jest tak samo ważne jak dobra współpraca z uczniem w szkole podczas codziennych zajęć. Właściwe współdziałanie powinno polegać na wspólnej organizacji procesu wychowania w szkole i w domu rodzinnym poprzez podwojenie sytuacji wychowawczych, ich zróżnicowanie, ujednoczenie sposobu oddziaływań, metod nagradzania i karania, roztaczania kontroli, pobudzenia do działań pożądanых. Bardzo ważne jest ujednoczenie lub wyrównanie sprzecznych niejednokrotnie wymagań stawianych dzieciom przez wychowawców i rodziców, zwłaszcza w dziedzinie wychowania moralnego, społecznego, estetycznego, a więc w sferze oddziaływań kształtujących u uczniów określone wartości, oceny, zasady, normy. Skutki niejednorodnych oddziaływań wychowawczych prowadzić bowiem mogą do przeżywania przez uczniów zachwiania poczucia uznawanych dotąd norm, zasad i wartości.

Rolą współczesnego wychowawcy nie jest tylko przekazanie uczniom wiedzy

dydaktycznej, ale uczenie ich wrażliwości i otwartości na drugiego człowieka. Nie można „przez palce” patrzeć na rozterki, które przeżywa uczeń, albo ich nie dostrzegać. Toteż wychowawca często wciela się w rolę psychoterapeuty – dostrzega problemy ucznia, spostrzega zmiany zachodzące w jego zachowaniu, wyglądzie, wyrazie twarzy, wnika w jego duszę, w jego sytuację życiową, w jego przeżycia i stara się je rozumieć.

Rolą wychowawcy jest nawiązanie kontaktu z wychowankami, staranie się spojrzeć na nich życzliwie i odnaleźć dobro, które jest w każdym człowieku. Zadaniem wychowawcy nie jest krytyka i osądzanie swych wychowanków, ale wyjście im naprzeciw – zauważanie ich potrzeb, trudności, kłopotów oraz docenianie wysiłków i wskazywanie sposobów radzenia sobie z trudnościami. Krytyka, negatywna ocena ucznia, ośmieszanie czy zawstydzanie stanowią barierę i nie dają szansy na porozumienie się i współpracę. Natomiast zrozumienie i akceptacja tego, co jest w uczniu najlepsze daje szansę na porozumienie, zaufanie, otwartość i współpracę. Wymaga to jednak nastawienia uwagi wychowawcy na pozytywne, docenianie tego, co jest w uczniu, wzmacnianie tego, co jest w nim dobre, cenne i pożądane. Poprzez rozmowę można dostrzec, jak dużo możliwości kryje się w psychice młodzieży, jak dużo może zdziałać mądry, rozsądny wychowawca, aby pomóc młodemu człowiekowi rozwinąć najlepsze cechy i zdolności.

Wychowawca powinien także interesować się życiem pozaszkolnym swoich wychowanków, podejmować działania mające na celu stymulowanie aktywności pozalekcyjnej uczniów. W związku z tym zadaniem pełni on również określone role:

1. Rola informatora

Wychowawca dostarcza młodzieży danych o funkcjonujących w szkole zespołach zainteresowań i placówkach pozaszkolnych, informuje o możliwościach, warunkach, wymaganiach związanych z udziałem w poszczególnych formach zajęć. Przekazuje także informacje dyrekcji szkoły o zainteresowaniach i oczekiwaniach uczniów.

2. Rola inspiratora

Zachęcając młodzież do uczestnictwa w konkretnych formach zajęć, wychowawca winien kierować się autentycznymi ich zainteresowaniami, by zajęcia, na które trafili, były dla uczniów interesujące, dawały zadowolenie i szanse rozwoju. Nauczyciel powinien inspirować i zachęcać instytucje pozaszkolne do organizowania zajęć, które autentycznie młodzież interesują i odpowiadają jej potrzebom rozwojowym.

3. Rola mediatora

Zadaniem wychowawcy – mediatora jest nie tylko pomoc w rozwiązywaniu sytuacji spornych oraz nieporozumień, ale również ukierunkowanie aktywności ucznia, pogodzenie oczekiwań rodziców i innych nauczycieli wobec niego z jego autentycznymi możliwościami psychofizycznymi i intelektualnymi.

Podsumowując rolę wychowawcy we współczesnej szkole warto zacytować słowa M. Debesse, iż: *„Szczęśliwe jest dziecko, które odnajduje na każdym etapie drogi, wychowawcę zdolnego do udzielenia mu pomocy w stopniowym zdobywaniu sił i zapału, koniecznych do wypełnienia jego ludzkiego przeznaczenia...”*. Dlatego też każdy nauczyciel, któremu została powierzona misja bycia wychowawcą powinien pomagać uczniom odkrywać i tworzyć samych siebie. Od tego, jaki jest wychowawca, kim jest i co sobą reprezentuje zależy w dużej mierze efekt oddziaływań.

Referat został opracowany na podstawie następujących pozycji bibliograficznych:

- Bronowicka A., Wychowawcza rola nauczyciela, [w:] „Wychowanie na co dzień”, [on – line], www.aup-kwidzyn.ckj.edu.pl [dostęp 22 marca 2006]
- Debesse M., Etapy wychowania, Warszawa 1996.
- Denek K., O nowy kształt wychowania, Toruń 1998.
- Kaźmierczak M., Rola nauczyciela jako wychowawcy – opiekuna, [on – line], www.plock.edu.pl [dostęp 22 marca 2006]
- Korczak L., Rola wychowawcy klasy w stylizowaniu pozalekcyjnej aktywności młodzieży, [w:] Problemy Opiekuńczo – Wychowawcze, 1992, nr 5/6.
- Korczyński S., Obraz nauczyciela, Opole 2002.
- Kosińska E., Wychowawca w szkole, Kraków 1999r.
- Kowal S., Zakres odpowiedzialności nauczyciela, „Edukacja” 2003, nr 3.
- Łukasik J., Nauczyciel – wychowawca we współczesnej szkole, „Nowa Szkoła” 1/2006.
- Malinowski J. A., Nauczyciel jako dobry wychowawca. Wychowanie szkolne a reforma systemu edukacji, [w:] „Wychowanie na co dzień”, [on – line], www.szkoła.pl [dostęp 22 marca 2006]
- Michalski J., Z czym uczeń powinien wyjść ze szkoły? Niezbędnik wychowawczy, „Nowa Szkoła” 2/2006
- Radzewicz J., Wychowawca i jego klasa, wyd. 3, Warszawa 2000.
- Szuty J., Gdy nauczyciel jest wychowawcą, Warszawa – Łódź 2001.